

Олим Усмон

Доцент Олим Усмон (Олим Усмонович Усмонов) ўзбек тилшунослигининг етук вакилларида биридир. У 1912 йилда Қирғизистоннинг Жалолобод шаҳрида деҳқон оиласида туғилди; 1930 йилда Самарқанд педагогика техникумини, 1940 йилда эса Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институти тил ва адабиёт факультетини тугатди. 1935—38 йилларда ЎзССР ФА А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтида аспирантурада ўқиган.

Олим Усмоннинг ўзбек тилшунослиги соҳасидаги фаолияти 1937 йилдан бошланади. Ўша йили у республика матбуоти саҳифаларида ўзбек тилшунослигининг актуал масалалари юзасидан қатор мақолалар билан чиқади.

1938 йилда эса унинг «Ўзбек тили грамматикаси (фонетика ва морфология)» дарслиги (Б. Авезов билан ҳамкорликда) нашр этилади. Бу дарслик ўзининг оригиналлиги, сўз туркумларининг янгича таснифи, грамматик категорияларнинг янгича талқин этилиши, шунингдек, аслий ва нисбий сифатлар, сифатдош, равишдош, унли ва ундош товушлар, уларни ифодаловчи мазкур терминлар ҳақида илмий жиҳатдан асосланган фикрларнинг берилиши билан олдинги дарсликлардан жиддий фарқ қилади. (Бу дарслик мукаммаллаштирилиб, бир неча бор нашр этилган.)

Олим Усмоннинг дастлабки даврда ёзган талайгина ишлари орфография, терминология ва ўзбек ёзувини рус графикаси асосидаги янги алифбога ўтказиш масалаларига бағишлангандир. Унинг ўзбек ёзувини ривожлантиришда, жумладан, рус графикаси асосидаги янги алифбога ўтишда ҳамда ўзбек орфографиясини ишлаб чиқиш ва такомиллаштиришда хизмати беқиёс катта. Олимнинг 1940 ва 1949 йилларда нашр эттирилган «Имло луғати», шу луғатда келтирилган «Муҳим имло қоидалари» бунга далил бўлади.

Олим Усмонович Усмонов қирқинчи йиллардан бошлаб ўзбек тили тарихи ва уни даврлаштириш масалалари бўйича ҳам жиддий тадқиқотлар олиб борган. У 1947 йилда профессор А. К. Боровков раҳбарлигида «Алишер Навоийнинг «Муҳокаматул луғатайн» асари ҳақида» деган мавзуда кандидатлик диссертацияси ёқлаган.

Олим ўзбек ва рус тилларининг ўзаро муносабатлари — рус тили ва маданиятининг собиқ Туркистонда тарқалиши тарихи билан ҳам шуғулланади, Сатторхон ва Исҳоқхон сингари унутилиб кетган маърифатпарвар шахсларни тарихий манбалар ва архив материаллари асосида тиклайди. Олимнинг бу соҳадаги тадқиқотлари унинг қатор мақолаларида ва «Рус тилининг илк тарғиботчилари» номли китобида ўз аксини топган.

Олим Усмоннинг фаолиятида луғатчилик, айниқса, катта ўрин тутди: у 1953 йилгача А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтининг луғат секторини бошқариб келган. Бу даврда у беш томли русча-ўзбекча луғатни тузишда актив қатнашади, кейинчалик (1959—65 йилларда) «Интернационал сўзлар луғати», «Русча-интернационал сўзлар изоҳли луғати» (ҳамкорликда), «Русча-ўзбекча ён луғат» (ҳамкорликда) каби қатор китоблар яратади. Олим Усмонов ўзбек тилшунослигининг актуал масалалари бўйича тадқиқот ишлари олиб бормокда. Бу даврда унинг 60 дан ортиқ илмий иши (монография, луғат, дарслик ва мақолалари) эълон қилинган.

Атоқли олим А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтида терминология секторининг бошлиғи бўлиб хизмат қилган.

- 1938** Ўзбек тили грамматикаси. Тошкент.
Ўрта мактаблар учун ўзбек тилидан программа. (Ҳамкор), Тошкент.
Ўзбек орфографиясидан машқлар тўплами. Тошкент.
- 1939** Ўзбек тили грамматикаси — фонетика ва морфология (тўлатилган ва қайтадан ишланган иккинчи наشري), Тошкент.
Ўрта мактаблар учун ўзбек тилидан программа. (Ҳамкор), Тошкент.
Рус мактаблари учун ўзбек тилидан программа. (Ҳамкор), Тошкент.
Ўзбек тилининг янги орфография проекти. (Ҳамкор), Тошкент.
Ўзбек тили ҳақида. «Гулистон» журнали, 10-сон, Тошкент.
Икки тил тўғрисида муҳокама. Сб. «Родоначальник узбекской литературы», Ташкент.
- 1940** Ўзбек тили грамматикаси (фонетика ва морфология). Учинчи (қайтадан ишланган) наشري, Тошкент.
Ўзбек тилининг имло луғати. Тошкент.
Икки тил ҳақида муҳокама (Навоийнинг лингвистик трактати ҳақида). Русча «Родоначальник узбекской литературы» тўпламида, Тошкент.
Навоий «Муҳокаматул-луғатайн» асарининг танқидий тексти. (Ҳамкор), Тошкент.
Навоий «Муҳокаматул-луғатайн» асарининг янги нашрига сўз боши. Тошкент.
«Муҳокаматул-луғатайн» ва Навоийнинг лингвистик қарашлари. Изв. УзФАН СССР, № 3.
Ўзбек тили ҳақида (ўзбек тилида совет-интернационал сўзлар ривожига тўғрисида), «Гулистон» журнали, 10-сон.
- 1941** Ўзбек тили грамматикаси (фонетика ва морфология). Ўрта мактаблар учун дарслик, тўртинчи наشري, Тошкент.
Ўрта мактаблар учун ўзбек тили грамматикасидан программа. (Ҳамкор), Тошкент.
Рус мактаблари учун ўзбек тилидан программа. (Ҳамкор), Тошкент.
Туюқ ҳақида. «Гулистон» журнали, 3-сон, Тошкент.
- 1948** Борьба Алишера Навои за узбекский язык и литературу. Журнал «Звезда Востока», № 4, Ташкент.
Ўзбек тилининг буюк ҳомийси. «Шарқ юлдузи» журнали, 5-сон, Тошкент.
«Муҳакамат-ал-луғатайн» Алишера Навои. Ташкент.

- К вопросу о развитии узбекской научной терминологии. Изв. АН УзССР, Гум. серия, № 5, Ташкент.
- 1949** О развитии узбекского литературного языка. Журнал «Звезда Востока», № 2, Ташкент.
- 1950** Русча-ўзбекча луғат, I том (редактор ва ҳамкор), Тошкент.
- 1952** Вопросы узбекской терминологии. Сб. «Вопросы изучения языков народов Средней Азии и Казахстана», Ташкент.
- 1953** Русча-ўзбекча луғат. II том (редактор ва ҳамкор), Тошкент.
Русча-ўзбекча луғат. III том (редактор ва ҳамкор), Тошкент.
- 1954** Русча-ўзбекча луғат. IV том (ҳамкор), Тошкент.
- 1955** Русча-ўзбекча луғат. V том (ҳамкор), Тошкент.
- 1956** Мактаблар учун русча-ўзбекча луғат. (Ҳамкор), 1 ошкент.
- 1957** Ўзбек тили тарихини даврлаштириш масалаларига доир. Труды САГУ, Новая серия, вып. IV, филол. науки, книга II, Ташкент.
- 1959** Интернационал сўзлар луғати. Тошкент.
- 1962** Ўзбекистонда рус тилининг илк тарғиботчилари. Тошкент.
Русча интернационал сўзлар изоҳли луғати (ҳаммуаллифликда).
- 1964** Русча-ўзбекча қисқача ён луғат. (Ҳамкор ■ — О. Азизов), Тошкент.
- 1965** Русча-интернационал сўзлар изоҳли луғати. (Ҳамкор — Р. Дониёров), Тошкент.